

Ecclesia sancti Johannis apud Cruciferos in Bynna

Problem nazočnosti ivanovaca u Ludbregu

Ecclesia sancti Johannis apud Cruciferos in Bynna

The Problem of the Presence of the Knights of the Hospital of Saint John in Ludbreg

Izvorni znanstveni rad **Mr. sc. JURAJ BELAJ Srednjovjekovna arheologija**

Institut za arheologiju Ulica grada Vukovara 68

Original scientific paper

HR - 10000 Zagreb

Mediaeval archaeology

juraj.belaj@iarh.htnet.hr

UDK/UDC 929.71:930.2(497.5Ludbreg)“12”

Primljeno/Received: 31. 03. 2003.

Prihvaćeno/Accepted: 11. 06. 2003.

O mogućoj nazočnosti ivanovaca u Ludbregu do sada se u historiografiji relativno dosta pisalo, uglavnom na temelju pojedinih povijesnih isprava i mišljenja prijašnjih istraživača. Čvrsti dokaz o njihovoj nazočnosti još nije predložen, ali neke indicije su ostale. U ovome se radu u kontekst razmatrane problematike smješta još jedan objavljen izvor koji na nju baca novo svjetlo i otvara nove mogućnosti interpretiranja. Riječ je o listini koju je izdao ban Opoj 1239. godine, u kojoj se posredno spominje preceptorat Sv. Ivana te susret preceptora i bana u križarskoj crkvi Sv. Ivana u Bynni. U radu se zaključuje da se preceptorat Sv. Ivana najvjerojatnije nalazio u Varaždinu, a ivanovačka crkva Sv. Ivana u Ludbregu (nekadašnjoj Bynni).

Ključne riječi: viteški redovi, Ivanovci, Ludbreg, povijesni izvori, Bynna.

Key words: military orders, Knights of the Hospital of Saint John (Hospitallers), Ludbreg, historical sources, Bynna.

U historiografiji se o mogućoj nazočnosti Ivanovaca u Ludbregu do sada relativno dosta pisalo. Polazišta su bile pojedine isprave ili, pak, (nedovoljno) kritički razmotrena mišljenja ranijih istraživača. Nažalost, problematika viteških redova je u arheološkom pogledu vrlo slabo istraženi segment srednjovjekovne hrvatske povijesti.

U ovome radu želi se pokazati kako treba biti obziran kod interpretacija izvora, a prijašnja tumačenja podvrgnuti znanstvenoj kritici. No najprije valja nešto reći o samim viteškim redovima i o povijesnome okviru u kojem su oni nastali i djelovali. Usko su povezani s križarskim ratovima koje su pape i europski vladari poduzimali krajem 11. stoljeća protiv muslimana. Dio kršćanske vojske kopnom je prolazio

Hrvatskom prema istoku. Svakako, jedan od najzanimljivijih pravaca kretanja na našem prostoru slijedio je Dravu. Tijekom križarskih ratova nastale su, pod izravnim ili posrednim utjecajem klera, brojne viteške udruge koje su si stavile u zadaću zaštitu hodočasnika, njegu ranjenih i bolesnih i čuvanje svetih lokaliteta u Svetoj Zemlji. Najstariji, najpoznatiji i najutjecajniji viteški redovi bili su templari, Ivanovci i njemački vitezovi (teutonci).

Templari i Ivanovci djelovali su i na području srednjovjekovne zagrebačke biskupije, a teutonci su bili prisutni na njezinim granicama. Počeci su im izgubljeni s dokumentima. Templarske su kuće bile oko 1312.-1314. godine ukinute, a posjedi predani Ivanovcima. Ivanovački red je od samoga početka djelovanja dobivao u Europi brojne posjede koji su mu služili za financiranje djelatnosti. Bio je podijeljen u jezike koji su se opet dijelili u priorate. Na prostoru srednjovjekovnoga Hrvatsko-ugarskoga kraljevstva imali su poseban priorat, zvan prema njegovu sjedištu u Vrani vranskim prioratom. Prvi spomen Ivanovaca (odnosno Hospitalaca) u našim krajevima potječe iz doba bosanskog bana Borića (1154.1163.), koji im je darovao Gornji Sveti Martin na Dravi blizu Vaške (DOBRONIĆ, 1984. a, 97.-98.).

Budući da su sve viteške redove, nastale u križarskim ratovima, zvali zajedničkim imenom Križnici, križari, povijesni ih izvori ponekad dovoljno ne razlikuju, a nisu ih razlikovali ni kasniji povjesničari. Dodatnu teškoću predstavlja činjenica što su se i povijesni podaci o Kanonicima Sv. groba jeruzalemskoga (Sepulkralci), koji su u Hrvatsku došli u doba kralja Andrije II. iz Poljske, isprepleli s podacima o Ivanovcima i templarima. Prema povijesnim dokumentima, se J. BELAJ, ECCLESIA SANCTI JOHANNIS APUD CRUCIFEROS IN BYNNA, Pril. Inst. arheol. Zagrebu, 20/2003., str. 151.-156. Sepulkralci su imali svoje posjede i u Podravini (G. Miholjac, Novaki, Križančija kraj Ludbrega). Tek je Lelja Dobronić u svojim radovima (DOBRONIĆ, 1984. a; 1984. b; 1984. c) ukazala na potrebu razlikovanja ovih redova i razmrsila brojne nejasnoće. Da je neki lokalitet sigurno pripadao nekome (viteškom) redu, može se prvenstveno zaključiti na temelju povijesnih izvora. Ali, problem našega srednjovjekovlja je oskudica sačuvanih pisanih izvora.

Ovaj je rad nastao na temelju magistarskoga rada, obranjenog na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u rujnu 2001. godine, u kojem se objavljuju arheološki tragovi viteških redova na području srednjovjekovne zagrebačke biskupije (BELAJ, 2001.). Tako je iz širega konteksta, preispitivanjem raznih izvora i promišljanjem šireg prostora, proizašao kao specifičan problem odnos Ivanovaca i Ludbrega.

Ludbreg se nalazi na mjestu gdje je izuzetno važan prastari podravski put prelazio rijeku Bednju i gdje se razvila antička Iovia (VIKIĆ-BELANČIĆ, 1984.; TOMIČIĆ, 1999., 146.-148.). Zbog svojega je položaja Ludbreg sigurno imao važnu ulogu i u vrijeme križarskih pohoda našim područjem. Doista, legenda o osnutku i podrijetlu imena Ludbreg povezana je uz križare. Prema njoj, Ludbreg je utemeljio neki Lodbring oko 1100. godine, po povratku iz križarskoga rata (Thalloczy prema Adamček, 1984., 81., bilj. 5.). No izvori o tome šute. Saznaje se tek da je početkom 14. stoljeća Nikola Ludbreški Ivanovcima vratio Belu, a zauzvrat mu je 1320. godine prior Filip de Granana dao zemlju Črnek (possessio Chernelcz) blizu tvrđave Ludbreg (prope castrum de Ludbreg situm) (CD VIII., 556., 456.). Ne zna se točno gdje je bio Črnek. U darovnici su opisane međe, no više ih nije lako prepoznati te se u literaturi zastupaju različita mišljenja (BELAJ, 2001., 83.).

L. Dobronić zaključuje da se posjed sterao otprilike od sela Ivanec do Drave, istočno od kompleksa Križančije s crkvom Sv. Marije (DOBRONIĆ, 1984. b, 43.), Brdarić da se danas naziva Križančija (BRDARIĆ, 1994., 87.),

a M. Ilijanić i M. Mirković da mu odgovaraju Črnile u sjevernom dijelu Ludbrega (ILIJANIĆ, MIRKOVIĆ, 1984., 131.).

Drugi izvor, ali tek iz 17. stoljeća, Informatio circa alienationem agrorum Ludbregensium (AH, Acta Coll. SJ. fasc. 6. Nr. 23.), spominje samostan u Ludbregu te mišljenje da je taj samostan pripadao sepulkralcima (križnicima). No osim podatka iz svojega vremena, ne pruža nikakve druge konkretne informacije. Pozivajući se na navedeni izvor, Kukuljević u svojem radu o križnicima u Hrvatskoj spominje neko zemljište u blizini Ludbrega: Glogovnički hospitalci posjedovali su kasnije njeka zemljišta kod Ljubdrega, gdje bijahu sagradili posebni samostan sa crkvom (KUKULJEVIĆ, 1886., 39., bilj. 4.). L. Dobronić misli da se ta informacija odnosi na Križančiju i na sepulkralce (DOBRONIĆ, 1984. b, 41.).

U popisu župa iz 1334. navedena je neka crkva B. D. Marije, označena kao križnička. To je jedina prigoda u kojoj se spominje. Dobronić smatra da se nalazila u današnjoj šumi Križančiji i da je pripadala sepulkralcima (DOBRONIĆ, 1984. b, 41.,42.). Da je kod Križančije postojao (sepulkralski) samostan, posredan je pokazatelj i ime sela nešto zapadnije od nje: Apatija (DOBRONIĆ, 1984. b, 42.). Nasuprot njima, neki su istraživači smatrali da je riječ o ivanovačkoj crkvi na položaju Gradišće ili Cirkvenica u današnjem Križovljanu na cesti prema Varaždinu. Tako su mislili, primjerice, J. Buturac (BUTURAC, 1944., 433.; 1984., 75.), A. Horvat koju na ivanovce osim imena sela asocira i reljefni križ na polju lunete unutar trokuta (nad glavnim ulazom), jednostavan, gotovo jednakih krakova (crux graeca) (HORVAT, 1975., 13.) te Kancijan koji smatra da su na lokaciji sela Križovljan od 13. do 16. stoljeća imali svoj posjed i samostan ivanovci ili križari, te da je po njima to naselje dobilo svoje ime (KANCIJAN, 1985., 119.). I u župnoj spomenici je zabilježena predaja da je kapela Sv. Križa nekada pripadala križarima (HORVAT-LEVAJ, 1997., 282., bilj. 13.). J. Stošić crkvu u Križovljanu ubraja među crkve koje su nastale u križarskom okružju (STOŠIĆ, 1994., 123.). S njime se slaže i Horvat- Levaj (HORVAT-LEVAJ, 1997., 122., 277.-278.).

L. Dobronić misli da je crkva u Križovljanu navedena u popisu iz 1334. godine kao sancte crucis de Zlauina te da je vremenom ona dala selu i ime, a ne križnici (DOBRONIĆ, 1984. b, 42.-43.). Iako citirana isprava iz 17. st. donosi neke indicije o postojanju samostana u Ludbregu, L. Dobronić drži da su Kukuljevićeva nagađanja bez osnove, jer, prema Mariji Winter, u Ludbregu nisu poznate nikakve ruševine ni tragovi samostana ili crkve (DOBRONIĆ, 1984. b, 41.). Ipak, i M. Winter spominje ludbreške ivanovce (WINTER, 1985., 125.).

Slično kao i L. Dobronić misle i Adamček i Kampuš. Za sepulkralsku Križančiju kraj Ludbrega kažu da je prvotno pripadala ludbreškom samostanu istoga reda križnika, a kasnije, u 16. stoljeću, pripojena je glogovničkoj prepozituri (ADAMČEK, KAMPUŠ, 1976., 59., 94., 121.). Očito su za izvor koristili istu ispravu kao i Kukuljević.

Godine 1373. javlja se u dokumentima prvi put franjevački samostan u Ludbregu (HOŠKO, 1971., 83.). Titular je sv. Ivan, što je navelo više istraživača da pomisle kako su franjevci taj objekt kao i u Varaždinu, naslijedili od ivanovaca.

M. Ilijanić i M. Mirković su napisale da su franjevci preuzeli posjede od ivanovaca čije je postojanje u ovom kraju povijesno potvrđeno (ILIJANIĆ, MIRKOVIĆ, 1984., 132.; slično i PETRIĆ, 1997., 45. i MARKOVIĆ, 1997., 78., bilj. 9.). Kanonske vizitacije navode da je crkva Sv. Ivana srušena 1762. godine. Kancijan se osvrće na

činjenicu da je služila kao grobljanska kapela (KANCIJAN, 1985., 116.): U blizini toga srednjovjekovnog ludbreškog groblja i crkve Sv. Ivana nastalo je u davniini i naselje Iwanwsowecz (Ivanušovec), koje se spominje na Thuroczyjevu imanju 1495. godine, odnosno Janussewcz (Januševac) naveden 1598. godine ... Naselje je ili opustjelo ili pripojeno oppidumu Ludbreg, što je, naravno, vjerojatnije. Napominje se da je Ivanušovec u našim danima dio Ludbrega uz Bednju.

Ne bi trebalo biti sumnje da su ivanovci doista posjedovali Črncac blizu Ludbrega. Ali, također nema nikakvih do sada poznatih podataka o tome da bi imali neki objekt u samome mjestu, iako postoje neke indicije (titular franjevačkoga samostana). No postoji jedan objavljeni izvor koji nikada J. BELAJ, ECCLESIA SANCTI JOHANNIS APUD CRUCIFEROS IN BYNNA, Pril. Inst. arheol. Zagrebu, 20/2003., str. 151.-156. nije bio smješten u kontekst ove problematike, a baca na nju novo svjetlo i otvara nove mogućnosti interpretiranja. Riječ je o listini iz 1239., u kojoj Opoj, ban čitave Slavonije dosuđuje vojniku Salomonu neku zemlju u parnici protiv župana Puchune (CD IV., 98.-99., 91.). Ključno mjesto, u kojem se navode svjedoci, s njihovim funkcijama, glasi:

Nos autem ad maiorem cautelam prefato Salomoni cum duobus testibus super ea terra sacramentum prestare iudicauimus, qui juxta nostram sententiam cum preceptore sancti Johannis et alio Johanne filio Rodus et tercius ipse personaliter in ecclesia sancti Johannis apud Cruciferos in Bynna coram Lodomerio nobilo uiro de Worosd...

(“Mi [ban Opoj] za veću sigurnost rečenom Salomonu s dva svjedoka o toj zemlji zapovjedili smo da položi prisegu, koji prema našoj presudi s preceptorom Svetoga Ivana, i drugim Ivanom sinom Rodovim (?) i sam treći, osobno u crkvi Svetoga Ivana kod križara u Bynni, pred Lodomerom, plemenitim mužem iz Varaždina...”)

U dokumentu se posredno spominje preceptorat Sv. Ivana, samo godinu dana nakon isprave iz 1238. godine kojom kralj Bela potvrđuje ivanovcima imanja stečena darovnicom kraljeva Emerika (1196.-1204.) i Andrije (1205.-1235.). Između ostaloga, potvrdio je posjedovanje neke zemlje koja se nastavljala na zemlje Sv. Ivana u Varaždinu, terrae sancti Joannis de Vorosdino (CD IV., 49., 44.). Još je Kukuljević u sintagmi zemlje Sv. Ivana u Varaždinu prepoznao ivanovački varaždinski preceptorat (KUKULJEVIĆ, 1886., 39.). Oko prisutnosti ivanovaca u Varaždinu dosad se vodila poprilična rasprava, o čemu je pisao na drugome mjestu i autor ovoga rada te utvrdio da se preceptorat Sv. Ivana doista najvjerojatnije nalazio u Varaždinu (BELAJ, 2001., 37.-43.).

No vratimo se ponovno dokumentu iz 1239. godine koji je ovdje ključan. Dokument govori da se preceptor sastao s banom u križarskoj crkvi Sv. Ivana u Bynni. A iz njega proizlazi i ključno pitanje: gdje se nalazilo mjesto Bynna? Već je V. Klaić (KLAIĆ, 1909., 6.-7.) ime Bynna povezao s imenom rijeke Bednje: ... in ecclesia sancti Johannis apud Cruciferos in Bynna (Bygna, Bigna, Budna, Bedna = Bednja, možda kod staroga grada Bele ili potonjeg kaštela Ivanca)...

N. Budak je (BUDAK, 1994., 72.) izbor suzio i Bynnu povezao s Ivancem: Moguće je da u podatku o crkvi Sv. Ivana iz Bynna iz 1239. valja vidjeti prvi spomen Ivanca. Hidronim Bynna, očito, doista označava rijeku Bednju, kako je još Klaić pretpostavio. Velik je broj posjeda i naselja u to doba dobivao nazive prema rijekama i potocima uz koje se prostirao, pa bi i Bynnu valjalo tražiti na njezinim obalama. No je li to stvarno današnji Ivanec? Tu su, nedaleko od rijeke Bednje, ivanovci doista imali crkvu Sv. Ivana. No Ivanec se nije nalazio na području varaždinskoga, već belskoga preceptorata (KUKULJEVIĆ, 1886., 47.).

Kukuljević navodi da su ivanovcima predali Ivanec s kapelom 1314. godine templari, ali nažalost ne navodi izvor (KUKULJEVIĆ, 1886., 36.). O tome je svjedočila, u to nema sumnje, predaja. Stjepan Vuković, župnik u Margečanu, priopćio je 1850. Kukuljeviću da je ivanečki grad negda podobro utvrdjen iz srednjeg vjeka, i sva je prilika da je bio samostan negdašnjih Templarah (PMH inv. br. 20. 689.).

Ukoliko bi ta tvrdnja bila ispravna, bio bi to još jedan argument protiv ubikacije ivanovačke Bynne u tada (1239. godine) još uvijek templarski Ivanec.

Uz Belu se, pak, nalazila crkva posvećena sv. Margeti (Margareti) a ne sv. Ivanu (KUKULJEVIĆ, 1886., 46.-47.).

Gdje se, dakle, nalazila križarska Bynna?

Ludbreg je, bez sumnje, u ono doba bio mnogo važniji od Ivanca, a bio je i čvršće povezan s rijekom Bednjom, smješten na strateški značajnijem mjestu koje kontrolira prijelaz preko rijeke. U njemu se spominje tek nešto kasnije franjevački samostan Sv. Ivana, što je za franjevce inače neobično ime (imamo ga u Varaždinu, gdje su objekt i ime franjevci također preuzeli od ivanovaca). Ako uzmemo oprezno u obzir predaju o vitezu Lodbringu, onda bi to značilo da je to naselje (koje nedvojbeno ima dugi kontinuitet) još početkom križarskih ratova moralo imati neko drugo ime.

Nije stoga nemoguće da se u listini iz 1239., za imenom Bynna krije današnji Ludbreg. U prilog poistovjećivanju lokaliteta Bynna s Ludbregom ide i uvjerljivo tumačenje Ž. Tomičića o vezi između imena Bednje i imena naselja koje se na Tabuli Peutingeriani i u Kozmografiji Ivana Ravenjanina naziva Botivo (TOMIČIĆ, 1999., 164.). Tome se nimalo ne opire ime sela Botovo nizvodno od ušća rijeke Bednje u Dravu ili pak mjesta Bednje kod Trakošćana, jer se tamo teško može zamisliti položaj kasnoantičkoga naselja gradskoga tipa.

Uobičajeno je mišljenje da su viteški redovi gradili svoje postaje uz važne prometne pravce, kako bi mogli zadovoljavati iskonske funkcije radi kojih su bili utemeljeni - obranu hodočasnika i skrb za oboljele hodočasnike i vojnike. Stoga začuđuje pomanjkanje podataka o njima duž pretpostavljenog pravca kretanja mase hodočasnika iz srednje Europe niz Dravu. Kao da su i templari i ivanovci u vrijeme iz kojega imamo sačuvane pisane dokumente i vidljivije materijalne tragove dobili nove uloge koje su stvorile drukčiju sliku o njima. Čini se da je to bila funkcija čuvanja zapadne granice kraljevstva, neposredno u službi ugarsko-hrvatskoga kralja.

Može se pretpostaviti da su se iz Varaždina povukli jer više nisu bili potrebni. Ivanovci su se našli stisnuti između burga i dobro razvijenoga naselja koje dobiva i građanska prava. Počeli su smetati razvoju grada, a nisu više imali ulogu zaštitnika hodočasnika u divljem i nesigurnom kraju. Tu su sada mogli uskočiti franjevci kao gradski propovjednički red.

Proizlazi da je prva zadaća istraživača viteških redova provođenje arheoloških iskopavanja, čiji nedostatak osobito dolazi do izražaja i koči napredak ostalih znanosti. Doduše, osobite rezultate arheoloških istraživanja teže je očekivati u urbanim zonama poput Ludbrega, gdje su novije gradnje na istome mjestu značajno oštetile, ako ne i uništile arheološke tragove promatrana vremena. Ipak, s obzirom da je to razdoblje naše povijesti izuzetno oskudno pisanim izvorima, arheologija jedina može - i mora - pružiti obilnije podatke za rekonstrukciju života u tomu dobu. Osim arheološkog posla u užem smislu, prijeko je potrebno izvršiti i reambulaciju arhivske građe, vidjeti kontekst fragmenata isprava koji se u literaturi citiraju. Valja proučiti više od tek jedne listine, te J. BELAJ, ECCLESIA SANCTI JOHANNIS APUD CRUCIFEROS IN BYNNA, Pril. Inst. arheol. Zagrebu, 20/2003., str. 151.-156. osvjetliti lokalitete, osobe i odnose koji se u njoj spominju i odnose se na ovu temu.

Nužno je, nadalje, uvijek iznova pregledati promatrani prostor, sustavno prikupljati i bilježiti predaje i toponime (ne samo one koji nam se taj trenutak čine znakoviti), multimedijalno dokumentirati postojeće stanje.

LITERATURA

ADAMČEK, J., KAMPUŠ, I., 1976., Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću, Arhiv Hrvatske, Zagreb

ADAMČEK, J., 1984., Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma, Ludbreg, Ludbreg, s. a., 81.-122.

BELAJ, J., 2001., Arheološko naslijeđe viteških redova na sjeverozapadnom prostoru središnje Hrvatske, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb

BRDARIĆ, F., 1994., Arhiđakonat komarnički (1334-1934). PodrZbor 19-20 (1993./1994.), Koprivnica, 83.-106.

BUDAK, N., 1994., Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, (Urbanizacija Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća), Zagreb-Koprivnica

BUTURAC, J., 1944., Popis župa Zagrebačke biskupije od god. 1334, Kulturno povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije u spomen 850. godišnjice osnutka, I. dio, Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb, 409.-454.

BUTURAC, J., 1984., Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine. Starine JAZU LIX, JAZU, Zagreb, 43.-108.

DOBRONIĆ, L., 1984. a, Viteški redovi, Templari i ivanovci u Hrvatskoj, Kršćanska sadašnjost, Biblioteka Analecta Croatica Christiana, sv. XVIII., Zagreb

DOBRONIĆ, L., 1984. b, Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj, RadJAZU, knjiga 406, Razred za likovne umjetnosti, knjiga XI., Zagreb

DOBRONIĆ, L., 1984. c, Regularni kanonici sv. Groba jeruzalemskog u Hrvatskoj, Crochris 14, god. VIII., Zagreb, 1.-35.

HORVAT, A., 1975., Između gotike i baroka, Zagreb

HORVAT-LEVAJ, K., 1997., Sakralna arhitektura, Ludbreg, Ludbreška Podravina, Umjetnička topografija Hrvatske, knjiga 3, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 121.-138.

HOŠKO, E., 1971., Franjevačka obnova u sj. dijelu banske Hrvatske sred. 17. st., Kačić IV, Zagreb, 83.-103.

ILIJANIĆ, M., MIRKOVIĆ, M., 1984., Urbani razvoj Ludbrega, Ludbreg, Ludbreg, s. a., 131.-136.

Da bi se ti ciljevi ostvarili, treba razviti čvršću suradnju s drugim strukama (povijest, arhivistika, lingvistika, etnologija, povijest arhitekture, geografija, toponomastika, ikonologija itd.). Buduća istraživanja ovakvih i sličnih problema dat će najbolje rezultate kad se problemu pristupi holistički. Samo tako se može izbjeći vađenje promatrane teme iz konteksta koje neminovno iskrivljuje i zamagljuje sliku.

KANCIJAN, A., 1985., Traganje za podrijetlom imena sela ludbreške Podravine (2), PodrZbor 85, Koprivnica, 114.-122.

KLAIĆ, V., 1909., Krapinski gradovi i predaje o njima, VHADns sv. X., (1908./9.), Zagreb, 1.-32.

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, I., 1886., Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj, RadJAZU knjiga LXXXI., Razredi filologičko-historički i filosofičkojuridički, knjiga XIV., Zagreb, 1.-80.

LENTIĆ-KUGLI, I., 1971., Od rimskih tabora do NOB-a, Kaj 3-4, Zagreb, 26.-31.

MARKOVIĆ, J., 1997., Urbanistički razvoj Ludbrega, Ludbreg, Ludbreška Podravina, Umjetnička topografija Hrvatske, knjiga 3, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 71.-79.

MIRKOVIĆ, M., 1984., Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice, Ludbreg, Ludbreg, s. a., 149.-186.

PETRIĆ, H., 1997., Društveni i gospodarski razvoj od srednjega vijeka do Prvoga svjetskog rata, Ludbreg, Ludbreška Podravina, Umjetnička topografija Hrvatske, knjiga 3, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 43.-63.

SMIČIKLAS, T., 1904.-1976., Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Zagreb

STOŠIĆ, J., 1994., Srednjovjekovna umjetnička svjedočanstva o zagrebačkoj biskupiji, Sveti trag, Devetsto godina umjetnosti zagrebačke nadbiskupije 1094-1994 (katalog izložbe), Zagreb, 101.-130.

TOMIČIĆ, Ž., 1999., Panonski periplus, Arheološka topografija kontinentalne Hrvatske, Hrvatski studiji - Studia Croatica, Biblioteka Hrvatska arheološka baština, Institut za arheologiju, Zagreb

VIKIĆ-BELANČIĆ, B., 1984., Sustavna istraživanja u Ludbregu od 1968.-1979. Godine, VAMZ 16-17, Zagreb, 119.-166.

WINTER, M., 1985., Na Podravskoj magistrali, PodrZbor 85, Koprivnica, 123.-254.

J. BELAJ, ECCLESIA SANCTI JOHANNIS APUD CRUCIFEROS IN BYNNA, Pril. Inst. arheol. Zagrebu, 20/2003., str. 151.-156.

SUMMARY

Ecclesia sancti Johannis apud Cruciferos in Bynna

The Problem of the Presence of the Knights of the Hospital of Saint John in Ludbreg

A relatively great number of historiographic papers deals with the presence of the Order of the Hospital of St. John (Hospitallers) in Ludbreg. Their origins can be found in certain documents or in the (inadequately) critical opinions of earlier scholars. The aim of this study is to show how cautious one has to be with source interpreting and how earlier interpretations need to be scrutinized.

Military orders were closely connected with the Crusades undertaken at the end of the eleventh century by the Roman Popes and European rulers against the Muslims. A part of the Christian army passed through Croatia towards the East.

Since all military orders that emerged in the Crusades were called Crusaders, historical sources sometimes make no clear distinction, nor do later historians. A further obstruction is caused by the fact that the historical data on the Canons of the Holy Sepulchre (the Sepulchrines), who were not a military order, got confused with the data on the Hospitallers and the Templars (DOBRONIĆ, 1984a, 1984b, 1984c).

Ludbreg is situated where an extraordinarily important antique Podravina route crossed the Bednja River, and where antique Iovia developed (VIKIĆ-BELANČIĆ, 1984; TOMIČIĆ,

1999, 146-148). Due to its location, Ludbreg must have played an important role in the period of the Crusades through the territory of today's Croatia. But the sources make no mention of this. We only learned that at the beginning of the fourteenth century Nikola of Ludbreg returned Bela to the Hospitallers, and in turn in 1320 the Hospitaller's prior gave him a plot of land called Črnec, in the vicinity of the Ludbreg fortress (CD VIII, 566, 456). In the deed of gift the borders of the property are described, but it is not easy to recognize them any longer (BELAJ, 2001, 83).

Another source, but from the seventeenth century, *Informatio circa alienationem agrorum Ludbregensium* (AH, Acta Coll. SJ. fasc. 6 Nr. 23) mentions the monastery of Ludbreg and the opinion that it belonged to the Sepulchrines (Crusaders).

In 1373, documents mention the Franciscan monastery of Ludbreg for the first time (HOŠKO, 1971, 83). Its titular is St. John, which led a number of scholars to think that the Franciscan order inherited this complex, along with the one in Varaždin, from the Hospitallers (ILIJANIĆ and MIRKOVIĆ, 1984, 132; PETRIĆ, 1997, 45; MARKOVIĆ, 1997, 78, N. 9).

Thus there is no certified information as to the Hospitallers owning a building in Ludbreg, although there are some indications. But there is a published source that has never been viewed in the context of these problems, which enables a completely new perspective and opens new possibilities for interpretation. This is the muniment of 1239 in which Opoj, the ban, or royal governor, of Slavonia, awards the soldier Salomon a plot of land in a suit against district prefect Puchuna (CD IV, 98-99, 91). In the document, indirectly the preceptory of St. John is mentioned. Years ago Kukuljević believed that the Hospitallers had the seat of their preceptory in Varaždin (1886, 39). Up to the present day there is a rather vehement debate on the presence of the Hospitallers in Varaždin, and in another paper, I reached the conclusion that the preceptory of St. John probably was indeed in Varaždin (BELAJ, 2001, 37-43).

The document from 1239 says that ban Opoj personally met the preceptor of St. John in the Church of St. John with the Crusaders in Bynna. The key question arises as to the location of Bynna?

V. Klaić associated the name Bynna with the name of the Bednja River and assumed that it might have been situated in the vicinity of Bela or Ivanec (1909, 6-7). N. Budak restricted the choice and connected Bynna with Ivanec (1994, 72). Obviously the hydronym Bynna indeed stands for the river of Bednja. Many properties and settlements of that time were named after rivers and streams along which they stretched; consequently we should look for Bynna on the banks of the Bednja. Is it really today's Ivanec? This is where, not far from the Bednja River, the Hospitallers did have the Church of St. John. But Ivanec was not in the precincts of the preceptory of Varaždin, but that of Bela (KUKULJEVIĆ, 1886, 47). A church dedicated to St. Marget (Margaret), and not St. John, was close to Bela (KUKULJEVIĆ, 1886, 46-47).

So where was the Crusader Bynna?

Ludbreg of that time was doubtlessly much more important than Ivanec, and it was also much more closely connected with the Bednja River, placed on a strategically more significant position, controlling the river crossing. Only somewhat later a Franciscan monastery of St. John, a name rather unusual for the Franciscan order, is mentioned. If we take the legend of the Knight Lodbring who founded Ludbreg on his return from the Crusades in the year 1100 with caution, that would imply that at the beginning of the Crusades the settlement (which doubtlessly existed longer than that) must have had another name.

Therefore it is not impossible that Ludbreg today hides behind the name Bynna in the muniment of 1239. Ž. Tomičić's convincing interpretation of the connection between the name Bednja with the name of the settlement which is called Botivo in the Tabula Peutingeriana and in the Cosmography by John of Ravenna (TOMIČIĆ, 1999, 164) also favors equating Bynna with Ludbreg.

In my opinion, the first task of scholars investigating military orders is to conduct archaeological excavations. Admittedly it is difficult to expect extraordinary results in larger towns such as Ludbreg. Anyway, considering the fact that this part of Croatian history very much lacks written sources, archaeology is the only science that can -and must -offer more abundant data for the reconstruction of life in the observed period.

Future research of similar problems shall produce the best results if we take a holistic approach, co-operating with other disciplines (history, archive keeping, linguistics, ethnology, architectural history, geography, toponymy, iconology, etc.).

That is the only way to avoid taking the observed matter out of context, leading to false perspectives and conclusions.